

EVOLUȚIA MEȘTEȘUGULUI FIERĂRITULUI ÎN SATELE DIN SUDUL BIHORULUI (SEC. XIII—XIX). CONSIDERAȚII GENERALE*

de
AUREL CHIRIAC

1. Afirmația potrivit căreia „... vârsta fierului a început efectiv cu evul mediu”¹ își are o deplină acoperire în Europa știut fiind faptul, apreciat și de oamenii vremurilor respective, că produsele realizate din această materie primă s-au impus printr-o serie de calități indispensabile: rezistență superioară, dacă avem în vedere duritatea materialului, și, derivînd direct din această calitate, randament sporit în procesul muncii. Din acest motiv, la care se adaugă acum și treptata generalizare, începînd cu secolul al XII-lea², a energiei hidraulice se produce un transfer de interese, acolo unde a existat o tradiție în domeniul metalurgiei fierului, spre perfecționarea tehnologiilor de extragere, reducere a minereului de fier și de prelucrare a acestuia în ateliere specializate, multe dintre ele dotate de acum încolo cu ciocane hidraulice³.

Din perspectiva faptului discutat, în spațiul carpato-danubiano-pontic s-au remarcat, în zorii lumii medievale, cîteva regiuni care au beneficiat de aceste înnoiri, unele dintre ele apreciate și pînă atunci pentru activitatea susținută pe linia valorificării constante a minereului de fier. Ce poate fi mai semnificativ în acest sens decît complexul de cuptoare de la Sarmizegetusa Regia (sec. I)⁴ sau, ca să ne oprim la un alt exemplu elocvent, cuptorul vertical cu tiraj (sec. IX—X) descoperit la Ghelar, județul Hunedoara⁵, expus ca model în materie la Muzeul Științei din Londra, ele fiind argumente nu numai ale unei continuități în preocupări ale popu-

* Lucrarea a fost prezentată în cadrul colocviului interdisciplinar „Civilizația tradițională românească — argument fundamental al perenității poporului român”, 9—10 septembrie 1988, Sibiu, și abordează problema atelierelor sătești de fierari, urmărind să evidențieze evoluția acestora în timp, din perspectiva rolului avut în sistemul tradițional de viață stabilizat la nivelul satelor.

¹ J. Gimpel, *Revoluția industrială în evul mediu*, Editura Meridiane, București, 1983, p. 37.

² J. Le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, Editura Meridiane, București, 1970 p. 295; F. Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. II, Editura Meridiane, București, 1984, p. 109.

³ *Ibidem*, p. 295, 301.

⁴ I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î.e.n. — I e.n.)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 21—22.

⁵ O. Hătărăscu, A. Alexandrescu, *Din trecutul metalelor*, Editura Tehnică, București, p. 35.

lației autohtone (daci, daco-romani, români), ci și al nivelului tehnic remarcabil atins în timp⁶.

Pentru perioada analizată (secolele XIII—XIX), alături de domeniul Hunedoarei, socotit de specialiști ca punct de referință în studierea acestor probleme, nord-vestul României, mai precis domeniul Beiușului, a cunoscut o activitate la parametrii cantitativi și calitativi apreciablei, îndreptată spre valorficarea minereului de fier (limonit) aflat la suprafață⁷.

Important ne apare în derularea acestui proces care acoperă ca durată întreg evul mediu românesc și existența unui consens de interese care a vizat tocmai impulsionearea constantă a acestei activități. Avem în vedere, mai întâi, cele ale noului stăpîn de pămînt⁸, el putînd astfel să-și asigure atît fier brut destinat desfacerii sau propriilor necesități, cît și un inventar de bază (unelte, arme etc.), și în al doilea rînd, cele ale satelor românești de aici, care au asigurat forța de muncă principală, contribuind decisiv la buna funcționare a întreprinderilor domeniiale și în special a manufacturii de fier de la Vașcău, situație care se află în legătură directă cu interesul acordat pentru menținerea și promovarea preocupărilor în acest domeniu și de către comunitățile rurale din zonă. Rezultă, firesc, că integrarea relativ rapidă a localnicilor a fost posibilă tocmai pentru că aceștia dețineau cunoștințe de specialitate suficiente, rod al unei activități îndelungate pe tărîmul mineritului, a reducerii și a prelucrării materiei prime rezultate. Credem, că fără aceste cunoștințe ale țaranilor români din zonă stăpînul de pămînt nu ar fi putut beneficia de aceste resurse naturale într-un timp destul de scurt de la impunerea dominației și, ca atare, nu ar fi putut pune bazele unei activități eficiente decît după căutări mult mai îndelungate, necesare pentru a putea evalua exact resursele subsolului.

2. Cercetarea tehnologiilor de reducere a minereului de fier pe domeniul Beiușului între secolele XIII—XIX a dus la cunoașterea unei realități devenite valabile pentru întreaga Europă și anume a menținerii în paralel a două metode de reducere⁹. Bunăoară s-a practicat pînă tîrziu, în secolul al XVIII-lea, metoda *vetrelor deschise*¹⁰, sigur cu precizarea care se impune că ea a fost răspîndită mai cu seamă în lumea satelor. Această preferință pentru o tehnologie de reducere recunoscută pentru limitele pe planul cantității și calității fierului obținut, s-a datorat cererii din ce în ce mai mari din această materie primă, situație care a determinat stăpînul de pămînt să încurajeze utilizarea metodei respective. Circumscrișă cu precădere așezărilor rurale unde activau fierari, ea a permis din punctul de vedere al acestora nu numai satisfacerea obligațiilor față de feudal, ci și a propriilor obligații față de comunitate tocmai prin materia primă pe care puteau să și-o asigure pe această cale. Ținînd cont de parametrii teh-

⁶ Șt. Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii, Secolele VIII—IX*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 85—86.

⁷ V. Butură, *Contribuții la studiul fierăritului în Munții Apuseni*, în *APULUM X*, Alba Iulia, MCMLXXII, p. 584.

⁸ D. Prodan, *Domeniul Beiușului la 1600*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, V, Cluj, 1962, p. 21; M. Bocșe, *Cărbunăritul în Bihor (Valea superioară a Crișului Negru)*, în *Centenar Muzeal Orădean*, Oradea, 1972, p. 465—466.

⁹ F. Braudel, *op. cit.*, p. 137—140.

¹⁰ A. Tămaș, *Economia fierului în Transilvania între anii 1750—1780*, în *Sargetia*, XIII, Deva, 1977, p. 357.

nici de bază, avem de-a face cu o tehnologie cunoscută sub numele de *vatră catalană*, corsicană, normandă etc.¹¹ și am adăuga *românească*, diferitele denumiri datorându-se teritoriilor unde se practică și, implicit, grupurilor etnice care le-au promovat constant. Importanța care trebuie acordată acestui aspect derivă din rolul pe care l-a avut în evoluția meșteșugului sătesc al fierăritului, ținând cont că majoritatea atelierelor ce au deservit grupurile umane respective și-au procurat fier pentru prelucrat tocmai pe această filieră.

Alături de metoda menționată întîlnim și o alta, expresie a evoluției tehnologiei pe plan european. Apariția și perfecționarea acesteia în timp s-a datorat utilizării pe scară largă a energiei hidraulice, forța apei contribuind, prin curentul de aer introdus cu ajutorul foalelor, la atingerea unei temperaturi în cuptoarele-furnal de 1 500°, ce reprezintă punctul de topire a fierului, situație care a condus la obținerea fontei, a cărei fabricare „... marchează o etapă capitală în istoria tehnicii”¹². Efectul imediat al introducerii noii energii s-a materializat în construirea cuptoarelor-furnal (Stückhofen)¹³, avînd o capacitate de încărcare cu minereu de fier și mangal sporită, iar mai tîrziu a cuptoarelor cu cuvă (Flüsshofen)¹⁴, un tip perfecționat din punctul de vedere al condițiilor de lucru și al părților componente.

Pe domeniul Beiușului, în localitatea Vașcău¹⁵, funcționează în secolele XVI—XVII, în cadrul manufacturii, un cuptor-furnal de tip Stückhofen de dimensiuni medii, la care se adaugă din secolul al XVIII-lea, cînd au loc o serie de modernizări în incinta complexului, un cuptor cu cuvă Flüsshofen¹⁶. Este important din acest punct de vedere sigiliul localității Vașcău de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea care imortalizează imaginea noului furnal. Desigur, această adaptare a tehnologiilor cele mai avansate a fost posibilă atît datorită specialiștilor germani care au avut un rol decisiv în răspîndirea acesteia în toată Europa, inclusiv în Transilvania¹⁷, cît și, după cum s-a subliniat deja, existenței mîinii de lucru autohtone, depozitară a unui bagaj de cunoștințe tehnice de specialitate solide.

Referindu-ne la manufactura de la Vașcău vom sublinia rolul jucat în dezvoltarea meșteșugului sătesc al fierăritului, prin asigurarea constantă cu materie primă și prin soluțiile tehnice oferite ca model, la care se adaugă și funcționarea unor relații devenite importante pentru oamenii zonei sub aspectul specializării, fenomen relevat de înscrierea unui număr important de sate din apropiere între cele care au obligații precise. Astfel, la 1600, urbaniul domeniului Beiuș precizează despre cele 11 localități care trebuie să transporte mangal (cărbunăritul), să extragă și apoi să aprovizioneze cu minereu de fier (minerit)¹⁸, situație care argumentează nivelul de specializare atins de multe localități de aici. Tot acum, se im-

¹¹ *Histoire générale des techniques*, Tome II, *Les premiers étapes du machinisme*, Presses Universitaires de France, Paris, 56 (în continuare: *Histoire...*).

¹² J. Gimpel, *op. cit.*, p. 137—140.

¹³ *Histoire...*, p. 56.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ A. Chiriac, *Rolul manufacturii de fier de la Vașcău în dezvoltarea meșteșugului sătesc al fierăritului din nord-vestul României*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p. 377—378.

¹⁶ *Ibidem*, p. 378.

¹⁷ J. Gimpel, *op. cit.*, p. 44.

¹⁸ D. Prodan, *op. cit.*, p. 48.

pune activitatea cuptorului de redus minereul de fier de la Chișcău¹⁹, antrenând la această activitate complexă un număr destul de important de oameni din localitate și împrejurimi. Este de remarcat, totodată, că acest fenomen cunoaște noi momente de afirmare în secolul al XVIII-lea când, prin apariția unor noi manufacturi (Pocioveliște, Drăgănești)²⁰, se extinde aria de cuprindere spre activități care sînt într-o strînsă interdependență (minerit, cărbunărit reducerea și prelucrarea fierului), realitate care confirmă un stadiu de specializare ridicat depistabil în cadrul comunităților rurale în cauză. Relația respectivă este pusă în evidență de numeroase documente. Astfel, în socotelile provizoratului de Oradea se arată că „se dădeau fierarilor de pe domeniu anumite cantități de fier pentru confecționarea de cuie, scoabe, sape, lopeți, potcoave și alte instrumente”²¹, mai concret fierarii din Cărpinet, în anul 1760, au făcut 515 potcoave sau doi fauri din Vărzarii de Sus, au confecționat doi ani mai devreme 12 securi, toate la solicitările autorităților²².

3. Fără îndoială, ne aflăm, dacă ținem cont de ansamblul datelor cunoscute, în fața unui fenomen complex care pune în prim plan și un alt aspect, cel al locului și rolului acestui meșteșug, respectiv a atelierelor sătești, raportat în primul rînd la satele în care au funcționat și, în al doilea rînd, la o arie geografică mai mare, cum a fost în cazul nostru nord-vestul României.

Se poate afirma, avînd în vedere situația de fapt, că atelierelor fierarilor s-au impus în timp ca o necesitate indispensabilă satelor în general. Mai mult chiar, ele au devenit o condiție sine qua non a unui cadru de viață tradițională. Raportat, însă, la circuitul economic cristalizat la nivelul lumii medievale, mai cu seamă între secolele XIII—XVII, cînd este valabilă și pentru spațiul cercetat afirmația prin care „fierul este — considerat (n.a.) — o rudă săracă a lemnului”²³ funcția principală a acestora era de a efectua reparații curente. Indiscutabil, fierarii realizau și unelte, dar această latură a activității a fost la început limitată în primul rînd de reglementările introduse de stăpînul feudal în acest sens, reglementări care pe domeniul Beiușului acționau în favoarea manufacturii, mai exact a atelierelor proprii, destinate prelucrării fierului obținut. Interesantă de subliniat în acest context este și precizarea făcută de documentele epocii respective despre funcționarea aici, alături de atelierelor principale, și a celui numit al *românilor*, despre care se spune că ar fi cel mai vechi din cadrul complexului²⁴.

Într-un asemenea context, treptat, fierarii își crează o platformă aparte în sînul comunității, impunîndu-și un statut care-i individualizează în viața economică depistabilă la nivelul fiecărei așezări. Cu toată această situație, ei rămîn în continuare legați și de practicarea ocupațiilor principale, condiția lor fiind încă multă vreme aceea de „... țărani agricultori ca ocupație principală, obiceiuri și mentalitate. Majoritatea erau des-

¹⁹ V. Butură, *op. cit.*, p. 584.

²⁰ I. Popovici, *Manufacturile de fier de la Pocioveliște și Drăgănești din Comitatul Bihor (1738—1753)*, în *Biharea*, IV, Oradea, 1977, p. 78—79.

²¹ A. Ilea, *Fierăria de la Vașcău în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei*, IX, Cluj-Napoca, 1977, p. 119—120.

²² *Ibidem*, p. 120.

²³ F. Braudel, *op. cit.*, p. 131.

²⁴ V. Butură, *op. cit.*, p. 588.

prinși doar într-o mică măsură de ocupațiile agricole”²⁵. Este în fond, vorba despre acel fierar care-și reafirmă de-a lungul veacurilor indispensabilitatea și care astfel rezistă pînă tîrziu, în secolul al XX-lea, în numeroase sate ale teritoriului abordat, rezolvînd totul în aceleași clasice ateliere în care se întîlnesc invariabil: cuptorul pentru încălzit fierul, nicovala, baros, ciocane și clești de diferite mărimi, fiecare avînd un rol precis în procesul de producție etc.²⁶, deci un inventar cu ajutorul căruia a reușit să rezolve constant toate solicitările venite din partea comenzii sociale (reparații în principal), sau chiar să realizeze produse care s-au dovedit esențiale în asigurarea unei normale desfășurări a muncilor înscrise în calendarul tradițional de peste an sau a altor activități ale meșteșugarilor (construirea de case, prelucrarea lemnului etc.).

Saltul impresionant ce poate fi surprins în evoluția meșteșugurilor sătești în general și, în egală măsură, al fierăritului se produce în secolul al XVIII-lea, cînd se dezvoltă posibilitatea desfacerii produselor pe piață. Acum, la cumpăna dintre epoca medievală și cea modernă are loc, demonstrînd că satul românesc a fost receptiv la perspectiva deschisă, o tot mai insistentă promovare a inițiativelor particulare și de către autorități, situație care prinde imediat viață într-o zonă recunoscută prin tradiția pe tărîmul meșteșugurilor sătești și care se materializează treptat prin individualizarea unor sate specializate pe diferite meșteșuguri. De asemenea, în această perioadă se dezvoltă tendința de a valorifica resursele naturale proprii unei forme de relief sau alteia, tendință care contribuie și la impulsivitatea meșteșugurilor sătești. Această nouă direcție de evoluție a concepției economice în Transilvania, mai cu seamă în jurul anului 1800, contribuie la fenomenul de specializare a cîmpiei pe agricultură și a zonelor înalte (deal și munte) pe meșteșuguri²⁷, situație care a avut drept efect promovarea unui schimb de produse (cereale pentru produse) în folosul comun ale celor implicați și care pe această cale ajung să-și procure cele necesare vieții de zi cu zi.

În acest context și meșteșugul sătesc al fierăritului cunoaște o asemenea dezvoltare încît în anumite sate se ajunge ca pe parcursul secolelor XVIII, XIX și începutul lui XX, acesta să dețină un loc dominant. Cadrul nou creat înseamnă în cazul localităților respective antrenarea majorității membrilor acestora la o activitate care presupunea acum o producție diversificată din punctul de vedere al tipurilor realizate și perfecționată calitativ, la care se adaugă, tocmai ca urmare a continuității în muncă, un număr mult mai mare de produse. De fapt, această orientare spre piață s-a exprimat sub forma unei rapide adaptări a meșteșugarilor din satele specializate la noua realitate economică (Vărzarii de Jos și de Sus, Briheni, Cărpinet etc.)²⁸. Urmărind curba evolutivă a atelierelor de fierari în așezările cele mai reprezentative, se observă un salt impresionant. Dacă la 1735 în Vărzarii de Jos, Vărzarii de Sus și Cîmp sînt men-

²⁵ St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1971, p. 403—404.

²⁶ A. Chiriac, *Feronerie populară din Bihor*, Oradea, 1978, p. 44, (în continuare: *Feronerie...*)

²⁷ B. Surdu, *Situația social-economică a Transilvaniei pînă la răscoala lui Horea, în Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 404.

²⁸ A. Chiriac, *Considerații istorice privind apariția satelor cu meșteșugari specializați din Bihor*, în *Biharea*, X, Oradea, 1982, p. 116—117, 119—120.

ționați 5 fierari, la începutul veacului următor, mai precis la 1807, numai Vărzarii de Jos și de Sus au 57 de ateliere, iar peste 38 de ani, adică la 1845, 61²⁹, pentru ca la 1914 să se ajungă, situație firească dacă ținem cont de dezvoltarea industriei, la 15³⁰.

Gruparea lor în satele amintite este normală dacă avem în vedere apropierea de manufactura de fier din localitatea Vașcău, complex care a alimentat timp de mai multe secole fierarii locali cu materie primă și mai mult chiar le-a asigurat comenzi, atunci când solicitările erau de așa natură încît se impunea apelul și la atelierele cunoscute din apropiere. În secolul al XIX-lea, însă, producția cuptorului de redus minereul al manufacturii ajunge să nu mai satisfacă cererea de materie primă și, implicit, de produse realizate în atelierele proprii, situație care a făcut să se apeleze și la cuptoarele de redus minereul din Briheni, care au funcționat constant încă din secolul al XVIII-lea³¹. Dincolo de confirmarea, dacă avem în vedere că acestea sînt proprietatea țărănilor români din localitate, a nivelului de cunoștințe asimilat și în acest domeniu, modul cum și-au valorificat fierul obținut reflectă o relație economică se pare unică în lumea satelor din România. Astfel, începînd cu 1745³², de cînd datează actul de cumpărare al unuia din cele două cuptoare de redus minereul, apar printre proprietarii cuptorului și oameni din Vărzarii de Jos, aspect care aduce în discuție funcționarea unei colaborări interesate ce reflectă o mentalitate tradițională specifică comunităților rurale în general. În acest sens, țărăni din Briheni erau cei care, conform contractului menționat, obțineau în urma reducerii în cuptoarele respective materia primă, pe cînd meșteșugarii din Vărzarii de Jos, nominalizați în documentul menționat, erau beneficiarii fierului pe care-l prelucrau în atelierele ce le dețineau.

Dacă cuptoarele de redus minereul de fier de la Briheni reiau ca tip, sigur la dimensiuni mai reduse, modelul din cadrul complexului manufacturier, în schimb atelierele faurilor din satele menționate respectă ca organizare internă și ca proces tehnologic modelele clasice³². Folosind forța umană, care stă la baza aproape a întregului proces de producție (acționează foii cuptorului, modelează produsul etc.); deținînd un instrumentar tehnic de bază (nicovală, baros, ciocane, clești de diferite mărimi și forme utilizate în funcție de faza în care se află prelucrarea obiectului etc.), fierarul a realizat o varietate de produse de foarte bună calitate (securi, sape, coase, seceri, cuțite, potcoave, fiare de plug, mezdrele, horjuri, feronerie pentru construcții etc.), produse care au răspuns solicitărilor venite mai cu seamă din mediul rural, în folosul căruia au lucrat cu prioritate. Fără îndoială, aceasta nu înseamnă că țîrgurile sau orașele au fost ocolite, dimpotrivă meșteșugarii sau o serie de intermediari (negustori sau alți săteni din aceeași localitate sau apropiere)³³ erau prezenți nelipsite la princi-

²⁹ I. Godea, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 117; Gh. Mudura, *Conscrierile urbariale ale domeniului Vașcău (1772—1848)*, în *Crisia*, XIII, Oradea, 1978, p. 151.

³⁰ M. Popoviciu, *Meseriași și negustori în cercul Vașcoului, în Transilvania*, 1 Decembrie 1914, nr. 10—12, Sibiu, p. 479.

³¹ V. Maxim, Gh. Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice, în Biharea*, II, Oradea, 1975, p. 57.

³² A. Chiriac, *Feronerie . . .*, p. 24—28.

³³ M. Popoviciu, *op. cit.*, p. 475.

palele tîrguri anuale (Oradea, Beiuș, Tinca, Ineu etc.) sau la cele săptămînale (Beiuș, Vașcău, Tinca, Ceica etc.)³⁴.

4. Ajungînd să aibă o arie de desfacere importantă, mai exact nord-vestul României, dar și mai departe³⁵, satele specializate pe fierărit — alături de celelalte care au optat pentru olărit, lădărit, cojocărit, sumănărit etc. — au ajuns relativ repede să fie apreciate prin valoarea muncii depuse, ciștigîndu-și un loc aparte în conștiința oamenilor cu care au intrat în contact. Este o apreciere care a avut în vedere întotdeauna recunoașterea calității uneltelor și, nu în ultimul rînd, indispensabilitatea acestora în practica cotidiană.

Faptul că cererea a venit în primul rînd din lumea satelor și-a pus amprenta asupra producției fierarilor, ei ajungînd să realizeze o gamă de unelte destinate unui evantai larg de activități, chiar serii tipologice din aceeași unealtă, în funcție de folosirea acestora într-o formă de relief sau alta sau la anumite faze de muncă. Așa spre exemplu sînt sapele, între care întîlnim sapa roată și sapa roată cu muchia rotundă, prima destinată unui sol mai pietros, iar a doua pentru unul mai afinat; securile, care au fost: pentru cioplitul birnelor la case (secura lată), pentru finisat șoșii la construcții (secura îngustă), pentru făcut șindriilă, pentru finisat birnele (barda) etc. Sînt, de fapt, aceste exemple alături de multe altele nu numai un răspuns dat unor adaptări logice la cererea existentă, ci și expresia unui nivel ridicat de specializare, dacă ținem cont de necesitatea aplicării unor rezolvări tehnice, în funcție de tipul de unealtă la care se lucra.

O altă trăsătură proprie satelor specializate pe fierărit, care demonstrează în egală măsură și formarea treptată a unui mod de gîndire deschis spre modernitate, este și afilierea unei localități întregi la un moment dat la producerea unui singur tip de unealtă, cum a fost cazul localității Vărzarii de Sus recunoscută în secolul al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea pentru secerile confecționate; impunerea unui anumit meșteșugar prin calitatea muncii depuse, calitate cerută de tipul de piesă pe care o realiza aproape în exclusivitate, avînd aici ca punct de referință pe Alexandru Gavra, renumit pentru coasele pe care le confecționa, recunoașterea în acest caz venînd nu numai din partea comunității proprii sau a celor unde a desfăcut produsele, ci și oficial, cu prilejul Expoziției române de la Sibiu din 1881, cînd a fost distins cu premiul II³⁶.

5. Toate aceste argumente care atestă, în fond, viabilitatea acestor preocupări la nivelul satelor în cauză și care, totodată, pun în evidență complexitatea relațiilor (economice, sociale) declanșate în teritoriul acoperit cu produse, conțin și explicația persistenței pînă în contemporaneitate, la nivelul conștiinței colective a oamenilor din zona etnografică Beiuș și chiar de mai departe, a valorii uneltelor datorate meșteșugarilor fierari (a vărzăranilor cum s-a întipărit în memoria oamenilor), acest ecou prelungit fiind urmarea unei situații generate de utilitatea, calitatea și randamentul verificat al produselor. De aici, derivînd direct dintr-o asemenea realitate s-a ajuns la superioritatea, declarată de către cei care au

³⁴ A. Chiriac, *Transportul și desfacerea produselor provenite din satele cu meșteșugari specializați în olărit și fierărit din Depresiunea Beiușului*, în *Biharea*, VII—VIII, 1979—1980, Oradea, 1980, p. 218.

³⁵ *Ibidem*, p. 230, 237.

³⁶ *Conspectul premianților la expozițiunea română din Sibiu 1881*, în *Familia*, nr. 76, Oradea-mare, 1881, p. 506.

beneficiat de aceste produse, în competiția cu produsele de serie, mai ales de-a lungul secolului al XIX-lea și prima jumătate a veacului al XX-lea, cu atât mai mult cu cât ele sînt rezultatul unei experiențe ce s-a cristallizat în practica cotidiană pe parcursul mai multor generații.

Modul cum a evoluat fenomenul analizat, locul și rolul jucat de-a lungul perioadei la care ne-am oprit (secolele XIII—XIX), alături de celelalte meșteșuguri sătești, sînt tot atîtea mărturii care demonstrează, cu puterea argumentelor ce izvorăsc din viața de zi cu zi a satelor românești din teritoriul cercetat, personalitatea civilizației țărănești românești.

LA FERRONNERIE DANS LES VILLAGES DU DÉPARTAMENT DE BIHOR (XIII—XIX siècle)

(Résumé)

L'étude analyse l'évolution de la ferronnerie paysanne, en particulier des ateliers villageois des forgerons, en soulignant la place et le rôle que ces derniers ont eu tout au long du Moyen-Âge.

L'étude se compose de plusieurs parties qui tâchent à faire ressortir la complexité du phénomène envisagé:

1. Les traditions ayant existé en Bihor aussi, c'est-à-dire dans la Dépression de Beiuș, concernant l'extraction, la réduction du minerai de fer (limonite) et l'usage du fer dans des ateliers spécialisés au niveau des villages roumains dès le IIe et le IIIe siècle n.è.

2. La mention, pour la période envisagée, de deux techniques de réduction du minerai de fer:

A. celle connue en Europe sous le nom de *foyer catalan, normand, corse* etc. et, ajoutions-nous, *roumain*, si l'on considère les paramètres techniques essentiels; cette méthode se maintient jusqu'au XVIIIe siècle, ayant été constamment pratiquée dans les villages du sud de Bihor, couvrant ainsi les besoins, de plus en plus grands, de cette matière première;

B. la seconde technique est la résultat de la généralisation de l'énergie hydraulique ayant pour effet l'apparition de fours à minerai perfectionnés, des fours du type *Stückhofen* et, après, le four à cuve, nommé *Flushoffen*. A Vașcău, où fonctionne la manufacture de fer fondée par L'Évêché romano-catholique de Oradea, entre les XVI et XVIIe siècles, on rencontre le premier type de four et, au XVIIIe siècle, le second type de four.

3. L'évolution des ateliers villageois des forgerons connaît deux étapes. La première, s'inscrivant entre le XIIIe et le XVIIe siècle, quand leur rôle essentiel fut de réaliser des réparations usuelles, là où ils fonctionnaient, très rarement de faire des produits, ce dont s'occupait la manufacture du seigneur féodal.

La seconde étape débute au XVIIIe siècle et continue jusqu'à la première moitié du XXe siècle, quand les ateliers villageois, dans la zone dont nous nous occupons, deviennent de vrais centres assurant, en permanence, sur le marché de l'ouest de la Roumanie, des outils de différents types. C'est l'époque où leur nombre s'accroît d'une manière spectaculaire et, dans ce sens, nous nous arrêtons à un seul exemple, celui des villages Vărzarii d'en Bas et d'en Haut lesquels, au XVIIIe siècle, ont cinq ateliers, pour qu'au milieu du XIXe siècle ils aient 61. Tout ce changement engendre aussi un phénomène unique pour la Roumanie (au niveau des villages, naturellement) exprimé par la collaboration qui s'établit entre deux villages. Ainsi, à Briheni, les paysans possèdent deux fours à minerai de fer dès le XVIIIe siècle. Parmi les propriétaires de l'un d'eux on trouve des forgerons de Vărzarii d'en Bas mais qui n'apparaissent, par la suite, dans les actes consignants la production qu'on

y obient. Ces derniers bénéficient de la matière première, en vertu du contrat établi, qu'ils transforment en outils.

4. La production des ateliers villageois de forgerons était destinée, pour la plupart, aux communautés rurales qui en avaient continuellement besoin. Pour cela, les types d'outils répondent aux nécessités spécifiques des travaux ruraux. On retient les séries de bêches et de haches etc. qui, en fonction des paramètres techniques propres à chaque type d'outil, correspondent aux besoins d'une opération distincte à laquelle l'outil fut destiné (des haches) ou à des phases du travail de la terre (les bêches).

5. La conclusion naturelle qu'on en détache souligne l'importance de ces ateliers villageois de forgerons non seulement pour le domaine de Beiuș, mais aussi pour tout l'ouest de la Roumanie, d'autant plus qu'ils reflètent l'ouverture dont ont fait-preuve les villages roumains tout au long du Moyen Âge. N'oublions pas que la ferronnerie a connu un développement relativement rapide au début de la période médiévale, dans les conditions où le nouveau maître de la terre a bénéficié de la main d'œuvre spécialisée autochtone, de l'expérience des villageois dans ce domaine, sans lesquelles il n'aurait pu évaluer si rapidement les ressources du sol et du sous-sol du sud de Bihor.